

1. KONTEKST I PRZEBIEG PROTESTÓW

1.1. PROCES ZMIANY SUWERENA I JEGO KONSEKWENCJE

Historia przejścia przez Brytyjczyków kontroli nad regionem Hongkongu zaczyna się od dobrze znanych wojen opiumowych. Rosnący na przełomie XVIII i XIX wieku deficyt Wielkiej Brytanii w handlu z Chinami dynastii Qing spowodował konieczność poszukiwania towaru, który cieszyłby się dużym zainteresowaniem w Chinach. Towarem tym stało się opium, już wcześniej znane w Chinach jako narkotyk. Jak podał Wiesław Olszewski, w latach 1790–1840 ilość wwiezionego do Państwa Środka opium wzrosła dziesięciokrotnie¹. Oprócz zwiększenia dostępności szkodliwego narkotyku import opium spowodował znaczny odpływ srebra z Chin. Z inicjatywy cesarza Daoguanga przeprowadzono debatę, jak rozwiązać ten problem. Postacią wyróżniającą się w dyskusji był gubernator Henanu i Hebei – Lin Zexu, który sprzeciwiał się legalizacji narkotyku i zachęcał do ostrej z nim walki². W 1839 roku, gdy cesarz powierzył mu stanowisko komisarza do spraw walki z przemytem, Lin doprowadził do konfiskaty i zniszczenia ponad 1,2 tysiąca ton opium. Eskalacja konfliktu doprowadziła do wybuchu tzw. pierwszej wojny opiumo-

¹ Wiesław Olszewski, *Chiny pod rządami Mandżurów. „Wyważanie bram” Chin przez obce mocarstwa*, [w:] *Nowożytna historia Chin*, red. Roman Sławiński, Wydawnictwo „Księgarnia Akademicka”, Kraków 2005, s. 19.

² Więcej na temat pierwszej wojny opiumowej w: *ibidem* oraz Roman Sławiński, *Historia Chin i Tajwanu*, Wydawnictwo Naukowe Askon, Warszawa 2002, s. 67–68.

wej, która toczyła się w latach 1839–1842. Porażka Chin doprowadziła do przyjęcia w 1842 roku traktatu nankińskiego, uznawanego przez Chińczyków za pierwszy z tzw. traktatów nierównoprawnych. W dokumencie Chiny m.in. zrzekły się na rzecz Wielkiej Brytanii wyspy Hongkong „na wieczność” („the Island of Hong Kong, to be possessed in **perpetuity** by Her Britannic Majesty, her heirs and successors, and to be governed by such laws and regulations as Her Majesty the Queen of Great Britain, &c., shall see fit to direct”).

Dalsze części regionu Hongkongu Brytyjczycy uzyskali w kolejnych latach. W połowie XIX wieku w Państwie Środka trwało powstanie tajpinarów. Sytuację tę mocarstwa zachodnie wykorzystywały do pozyskiwania nowych koncesji ze strony władz chińskich. Brytyjczycy zażądali m.in. legalizacji opium. Pretekstem do rozpoczęcia kolejnej wojny stał się dla Wielkiej Brytanii incydent ze statkiem „Arrow” z października 1856 roku, kiedy to jego załoga została aresztowana pod zarzutem przemytu i piractwa.

W efekcie wojny (toczącej się w dwóch etapach: 1856–1858 i 1859–1860) w październiku 1860 roku podpisano traktat zwany konwencją pekińską. Cesarz Chin scedował (ang. *cede*) na królową brytyjską południową część półwyspu Koulun (ang. Kowloon) i wyspę Stonecutters, znajdujące się naprzeciw wyspy Hongkong, w celu umożliwienia „utrzymania prawa i porządku w porcie Hongkongu i okolicach”³.

Wykorzystując kolejny moment słabości Chin związany z wojną chińsko-japońską, w 1898 roku Brytyjczycy wymusili podpisanie konwencji między Wielką Brytanią a Chinami o poszanowaniu zwiększenia terytorium Hongkongu (*The Convention between the United Kingdom and China, Respecting an Extension of Hong Kong Territory*), znaną jako druga konwencja pekińska. Brytyjczycy uzyskali całość półwyspu Koulun i tzw. Nowych Terytoriów w formie 99-letniej dzierżawy⁴, uzasadniając

³ Tak naprawdę chodziło o fakt, że wyspa Hongkong mogła być swobodnie ostrzeżliwana z terytorium półwyspu. Oczywiście pozyskanie południowej części Koulunu wiązało się również z korzyściami ekonomicznymi.

⁴ Inne państwa wymuszające w owym czasie na Chinach ustępstwa także uzyskiwały tereny w formie dzierżawy.

to potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa dotychczasowych nabytków terytorialnych. Należy jednak podkreślić, że w traktacie nie określono granic przekazanego terytorium. Jego ostateczny kształt został narzucony przez Brytyjczyków (początkowo Chinom pozostawiono nawet pewne tereny do użytkowania, np. Walled City)⁵. Po ustaleniu granic Nowe Terytoria stanowiły aż 92% terytorium brytyjskiego Hongkongu.

Zróżnicowane sposoby przejmowania trzech części regionu zrodziły wiele problemów w zakresie późniejszego formalnego statusu „brytyjskiego Hongkongu”. Były jednocześnie faktycznym powodem podjęcia przez Brytyjczyków w latach osiemdziesiątych XX wieku negocjacji w sprawie przyszłości Hongkongu. O ile bowiem wyspa Hongkong i południowa część półwyspu Koulun zostały nabyte w dwóch traktatach w drodze cesji terytorialnej, o tyle Nowe Terytoria nie miały identycznego statusu prawnomiędzynarodowego⁶. Brytyjczycy traktowali je jednak tak samo, jak pozostałe dwie części. *Order in Council of 20 October 1898* dodał Nowe Terytoria do istniejącej kolonii. Oznaczało to, że mimo dzierżawy Brytyjczycy stosowali wobec nich własne prawo.

Hongkong był przez pewien czas uznawany przez większość wspólnoty międzynarodowej za kolonię Wielkiej Brytanii. Inaczej kwestię statusu kolonialnego Hongkongu widzieli Chińczycy, odrzucający dziewiętnastowieczne traktaty podpisane z mocarstwami zachodnimi jako nierównoprawne. Jednym z pierwszych działań ChRL po przejściu miejsca stałego członka w Radzie Bezpieczeństwa ONZ w 1971 roku było żądanie wykreślenia Hongkongu i Makau z listy terytoriów niesamodzielnych⁷.

Pomimo nasilonych po drugiej wojnie światowej procesów dekolonizacji sprzeciw mieszkańców Hongkongu wobec administracji bry-

⁵ Yash Ghai, *Hong Kong's New Constitutional Order: The Resumption of Chinese Sovereignty and the Basic Law* [Kindle e-book], Hong Kong University Press, Hong Kong 1999, lok. 174–274.

⁶ Więcej rozważań na temat prawnomiędzynarodowego statusu Hongkongu i jego poszczególnych części w: Agata Ziętek, *Międzynarodowy status Hongkongu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1997.

⁷ Hongkong został usunięty z listy terytoriów niesamodzielnych ONZ w 1972 roku.

Mapa 1. Trzy etapy przejmowania regionu Hongkongu przez Brytyjczyków
Legenda:

- – wyspa Hongkong uzyskana na mocy traktatu nankińskiego (1842)
- – południowa część półwyspu Koulun pozyskana na mocy konwencji pekińskiej (1860)
- – Nowe Terytoria i przyległe wyspy przejęte na mocy drugiej konwencji pekińskiej (1898)

Źródło: opracowanie własne.

tyjskiej był nieznaczny. Nastroje antybrytyjskie były wzmacniane od czasu do czasu przez ChRL, jednak ludność miejscowa, szczególnie od końca lat sześćdziesiątych⁸, doceniała stosunkowo szerokie swobody obywatelskie i ekonomiczną prosperytę. Należy pamiętać, że administrację brytyjską wzmacniały wydarzenia w Chinach kontynentalnych. Na tle eksperymentów społecznych, politycznych i gospodarczych Mao Zedonga Hongkong wydawał się (i był w rzeczywistości) oazą spokoju. Duża część obecnych mieszkańców Hongkongu to w gruncie rzeczy uciekinierzy z ChRL.

W latach 1960–1982 przeciętny wzrost gospodarczy w Hongkongu wynosił 7% rocznie, a poziom swobód obywatelskich w późnych latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych osiągnął drugi najwyższy wynik w Azji⁹. Stopień legitymizacji społecznej władz sięgnął w 1977 roku 81,6%¹⁰.

Przełomowe dla zrozumienia obecnych problemów politycznych Hongkongu były lata osiemdziesiąte XX wieku. W tym czasie pojawiły się bowiem dwa zagadnienia, które doprowadziły do obecnych trudności regionu: po pierwsze, dyskusja dotycząca odzyskania przez ChRL zwierzchności nad regionem; po drugie, kwestia demokratyzacji życia publicznego.

W latach osiemdziesiątych, a realnie już pod koniec lat siedemdziesiątych, pojawiło się pytanie, co zrobić z faktem kończącej się w 1997 roku 99-letniej dzierżawy Nowych Terytoriów. Brytyjczycy rozważali kilka scenariuszy. Najkorzystniejszym rozwiązaniem byłoby przejście Nowych Terytoriów bądź uzyskanie zgody na dalsze nimi administrowanie.

⁸ W 1966 i 1967 roku doszło do serii zamieszek antybrytyjskich i antyrządowych. Były to ostatnie poważniejsze starcia o podłożu antybrytyjskim. Władze Hongkongu zmodyfikowały leseferystyczne polityki gospodarcze oraz rozszerzyły swobody obywatelskie, co znacznie zmieniło sytuację w regionie. Lata sześćdziesiąte to też początek dynamicznego wzrostu gospodarczego regionu.

⁹ Ming Sing, *Hong Kong at the Crossroads: Public Pressure for Democratic Reform*, [w:] *Politics and Government in Hong Kong: Crisis Under Chinese Sovereignty* [Kindle e-book], red. Ming Sing, Routledge, London 2009, lok. 4929.

¹⁰ *Ibidem*, lok. 4936.

wanie. Bez tego utrzymanie wyspy Hongkong i niewielkiej części półwyspu Koulun, po kilkudziesięciu latach tworzenia więzi między tymi terenami a Nowymi Terytoriami, było faktycznie niemożliwe.

W 1979 roku na zaproszenie strony chińskiej z wizytą do Pekinu udał się gubernator Hongkongu Murray MacLehose. Głównym tematem rozmów miały być sprawy gospodarcze, gubernator planował jednak wykorzystać sposobność, aby zbadać reakcję Chińczyków na kwestię przyszłości Hongkongu. Zawołowaną formą wybadania gruntu miało być podjęcie przez MacLehosego zagadnienia obaw inwestorów o możliwość długoletniej dzierżawy ziemi na Nowych Terytoriach. Gubernator planował przedstawić sprawę jako *stricte* techniczną – administracja hongkońska nie mogła decydować o dłuższym okresie podnajmowania nieruchomości, wykraczającym poza 1997 rok, gdyż nie wiadomo było, co nastąpi po tej dacie. Wzrastały zatem koszty obrotu nieruchomościami, skracał się okres, na który można było je wynajmować, występowała niepewność finansistów co do kredytów hipotecznych, trudniej było znaleźć inwestorów do zobowiązań długoterminowych etc. MacLehose miał uzyskać jakąś formę zobowiązania, które wzmocniłoby zaufanie inwestorów; coś, co wskazałoby, że data 1997 nie jest problemem z punktu widzenia władz chińskich.

Jednak, jak twierdzi Christine Loh, rozmowa MacLehosego z Deng Xiaopingiem potoczyła się bardzo źle, co być może zaważyło na późniejszej nieustępliwości Chińczyków w sprawie Hongkongu. Deng miał bowiem zrozumieć, że MacLehose jest zainteresowany uzyskaniem zgody na administrowanie Hongkongiem przez Brytyjczyków także po 1997 roku¹¹.

Pekin dostrzegł z czasem, szczególnie wraz ze słabnącą pozycją Londynu, korzyści z negocjacji z Brytyjczykami w sprawie przyszłości Hongkongu. ChRL mogła co prawda odzyskać Nowe Terytoria 1 lipca 1997 roku bez jakichkolwiek rozmów, ale u zarania reform gospodar-

¹¹ Christine Loh, *Underground Front: The Chinese Communist Party in Hong Kong*, Hong Kong University Press, Hong Kong 2010, s. 132–134.

czych Chińczycy zaczęli być zainteresowani budową wizerunku państwa wiarygodnego i nowoczesnego¹². Nadal wszakże podkreślali, że kwestia Hongkongu jest ich „sprawą wewnętrzną”¹³. Zbyt ni upór nie opłacał się także Brytyjczykom. Rezygnacja z rokowań i tak oznaczałaby przejście przez ChRL co najmniej Nowych Terytoriów, tyle że bez możliwości zagwarantowania Brytyjczykom i mieszkańcom Hongkongu nawet najbardziej podstawowych praw.

Początek oficjalnych negocjacji sino-brytyjskich w sprawie przyszłości Hongkongu datuje się na wrzesień 1982 roku, gdy z wizytą do Pekinu przybyła premier Wielkiej Brytanii Margaret Thatcher. Jak zapisała w pamiętnikach, zamierzała wymienić zwierzchność nad wyspą Hongkong na prawo administrowania całym regionem przez Brytyjczyków w przyszłości¹⁴. Efekty rozmów Thatcher z Dengiem były mizerne, obie strony zgodziły się jedynie co do potrzeby rozmów dyplomatycznych w celu utrzymania „stabilności i prosperity Hongkongu”¹⁵. Deng nakreślił również zasadnicze problemy do rozwiązania, tj. kwestię zwierzchności nad Hongkongiem, utrzymanie wzrostu gospodarczego Hongkongu po 1997 roku i charakter współpracy sino-brytyjskiej w okresie przejściowym (tzn. od czasu podpisania porozumienia w sprawie przyszłości Hongkongu do przejścia zwierzchności nad nim przez ChRL)¹⁶.

Właściwe negocjacje Yash Ghai podzielił na dwa etapy: zdecydowanie mniej produktywny etap pierwszy – trwający od lipca 1982 do listopada 1983 roku – i drugi, który toczył się od grudnia 1983 do

¹² Motywacje ChRL do niezakłóconego przejścia Hongkongu były spowodowane chęcią: ostatecznego zakończenia „upokarzającego wieku”; budowy u partnerów zagranicznych wizerunku odpowiedzialnego, niekierującego się zaślepieniem ideologicznym państwa; uzyskania dostępu do hongkońskiego *know-how* w zakresie gospodarki kapita-listycznej oraz do hongkońskich zasobów finansowych.

¹³ Yash Ghai, *op. cit.*, lok. 958–965.

¹⁴ Christine Loh, *op. cit.*, s. 138.

¹⁵ Yash Ghai, *op. cit.*, lok. 984.

¹⁶ *Ibidem*, lok. 984–992.

września 1984 roku¹⁷. Brytyjczycy chcieli przekonać Chińczyków, że ci nie są w stanie bez ich doświadczenia skutecznie administrować Hongkongiem. Dla Pekinu pozwolenie na dalsze zarządzanie Hongkongiem przez Brytyjczyków nie stałoby w zgodzie z wyraźnie podkreślanym stanowiskiem, że zwierzchnictwo nad regionem należy do ChRL. Strona chińska właściwie już w trakcie spotkania Denga z Thatcher nakreśliła propozycję zasady „jednego państwa – dwóch systemów”¹⁸. W trakcie negocjacji została ona sprecyzowana jako przejście Hongkongu pod władzę suwerenną ChRL jako specjalnego regionu administracyjnego, który zachowa system kapitalistyczny, pozostanie wolnym portem i centrum finansów międzynarodowych, zachowa wymienialną walutę, będzie rządzony przez samych Hongkończyków, którego władze będą wybierane przez mieszkańców regionu, w którym ChRL będzie miała kontrolę jedynie nad kwestiami obronności i spraw zagranicznych, który będzie mógł należeć do organizacji międzynarodowych i będzie miał prawo do: wydawania własnych dokumentów podróży, zachowania istniejącego systemu prawnego, samodzielności w kwestii utrzymania bezpieczeństwa wewnętrznego oraz swobody działalności politycznej, o ile nie będzie ona podkopywać władzy ChRL¹⁹.

Najtrudniejsze negocjacje toczyły się wokół kwestii: przyszłych relacji między hongkońską legislaturą a egzekutywą i demokratyzacji prawa wyborczego; zakresu ochrony praw i wolności obywatelskich; stacjonowania żołnierzy chińskich w regionie; obywatelstwa mieszkańców; kontroli nad przestrzenią powietrzną i dzierżawy nieruchomości w okresie przejściowym²⁰. Chińczycy przywiązywali wielką wagę do okresu przejściowego, obawiając się narastania sprzeciwu mieszkańców Hongkongu wobec nowego suwerena, wspieranego być może przez

¹⁷ *Ibidem*, lok. 1000.

¹⁸ Więcej na temat zasady w: Łukasz Zamęcki, *Znaczenie zasady „jedno państwo – dwa systemy” dla utrzymania stabilności relacji Chińska Republika Ludowa–Hongkong*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2014, t. 16.

¹⁹ Tak zwane dwanaście zasad. *Vide*: Yash Ghai, *op. cit.*, lok. 1051–1059.

²⁰ *Ibidem*, lok. 1075.

Brytyjczyków, oraz naruszenia zasobów finansowych regionu, na które zresztą bardzo liczyli. Między innymi z tego powodu została powołana sino-brytyjska grupa kontaktowa (Sino-British Joint Liaison Group), której zadaniem było rozwiązywanie ewentualnych problemów okresu przejściowego.

Uzgodnienia bilateralne, mimo początkowej niechęci Denga, przyjęły formę umowy międzynarodowej²¹. Ostatecznie po 22 rundach rozmów 19 grudnia 1984 roku premierzy obu państw podpisali *Wspólną deklarację Rządu Chińskiej Republiki Ludowej i Rządu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej w sprawie Hongkongu*.

Efektom podpisania deklaracji było rozpoczęcie prac nad ustawą zasadniczą Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkongu. Należy podkreślić, że w artykule 31 Konstytucji ChRL z 1982 roku przewidziano możliwość powoływania specjalnych regionów administracyjnych w ramach państwa.

Stały Komitet OZPL w 1985 roku powołał Komitet ds. Opracowania Projektu Ustawy Zasadniczej (Basic Law Drafting Committee) składający się z 59 osób, w tym zarówno z przedstawicieli Chin kontynentalnych (36 osób; głównie urzędnicy różnych ministerstw), jak i Hongkongu (23 osoby; przeważali przedstawiciele grup biznesowych – 12 osób)²², którego celem było przygotowanie projektu ustawy zasadniczej²³. W projektowaniu dokumentu uczestniczyli tym razem reprezentanci głównych zainteresowanych, tzn. mieszkańców Hongkongu. Dobór przedstawicieli nie odzwierciedlał jednak spektrum ideowego regionu (zwolenników szerokiej demokracji było zaledwie 2 wśród 59 członków Komitetu), a ramy aktu zostały już nakreślone

²¹ *Ibidem*, lok. 1121.

²² Pełna lista członków Komitetu: <http://webb-site.com/dbpub/officers.asp?p=32891&hide=N> [dostęp: 27.06.2017].

²³ Więcej na temat prac Komitetu w: Łukasz Zamęcki, *Dylematy demokracji Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkong*, [w:] *Azjatyckie strategie polityki międzynarodowej i regionalnej*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Sylwester Gardocki, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013; Yash Ghai, *op. cit.*, lok. 1192–1199.

uzgodnieniami sino-brytyjskimi. Jak twierdzi Loh, Deng naciskał, aby ustawa zasadnicza nie była zbyt precyzyjna²⁴.

Ustawa zasadnicza HKSAR została przyjęta przez OZPL 4 kwietnia 1990 roku. Proces ten odbył się bez uczestnictwa strony brytyjskiej, za to – odmiennie niż w negocjacjach sino-brytyjskich – w tworzeniu aktu wzięli udział reprezentanci samego Hongkongu.

Projektowanie ustawy zasadniczej zbiegło się w czasie z ważnymi wydarzeniami w Hongkongu i Chinach kontynentalnych. 4 czerwca 1989 roku doszło do masakry na placu Tiananmen. O ile władze ChRL szybko zaczęły wymazywać te wydarzenia z pamięci Chińczyków, o tyle wśród mieszkańców Hongkongu był to ważny symbol katalizujący obawy wobec integracji regionu z ChRL.

Uważa się, że zdarzenia z 4 czerwca 1989 roku przyczyniły się m.in. do przyspieszenia rozwoju systemu partyjnego Hongkongu. W kwietniu 1990 roku powstała pierwsza partia polityczna – Zjednoczeni Demokraci Hongkongu (United Democrats of Hong Kong – UDHK)²⁵. Oczywiście nie została ona utworzona w próżni społecznej – już w latach osiemdziesiątych w Hongkongu występowały pewne inicjatywy polityczne. Katalizatorem dla ich rozwoju było wprowadzenie przez Brytyjczyków, w przededniu negocjacji z Chińczykami, 18 Rad Okręgowych (ang. District Boards) z kompetencjami doradczymi, do których wybory odbywały się zgodnie z zasadą bezpośredniości²⁶. Przed zakończeniem negocjacji Brytyjczycy wydali zaś *Zieloną Księgę* zakładającą dalsze reformy w kierunku zwiększenia odpowiedzialności społecznej władz regionu²⁷. Z kolei w 1986 roku założono Wspólny Komitet Pro-

²⁴ Christine Loh, *op. cit.*, s. 156.

²⁵ W 1994 roku UDHK przekształciła się w kluczową do chwili obecnej organizację prodemokratyczną w systemie partyjnym Hongkongu – Partię Demokratyczną.

²⁶ Ming Sing, *Hong Kong's Tortuous Democratization: A Comparative Analysis* [Kindle e-book], Routledge, [s. l.] 2004, lok. 1384–1391; Lo Shiu-Hing, *Democratization without Decentralization: Local Government in Hong Kong*, „Journal of Contemporary China” 1999, t. 8, nr 21, s. 299.

²⁷ Kit Poon, *The Political Future of Hong Kong: Democracy within Communist China*, Routledge, London 2008, s. 9; Christine Loh, *op. cit.*, s. 162–166.